

DOI: <https://doi.org/10.34768/r1.2023.v49i.12>

Patrycja Szablowska*

Badaczka niezależna

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5842-1392>

e-mail: patrycja.weglowska@gmail.com

**POKOLENIOWOŚĆ JAKO CZYNNIK RÓŻNICUJĄCY
DZIELENIE SIĘ WIEDZĄ I DOŚWIADCZENIEM
WŚRÓD NAUCZYCIELI SZKÓŁ WIEJSKICH W POLSCE**

GENERATIONALITY AS A DIFFERENTIATING FACTOR IN
THE SHARING OF KNOWLEDGE AND EXPERIENCE AMONG
TEACHERS IN RURAL SCHOOLS IN POLAND

Keywords: age group, generation, teachers, experience.

The teaching community represents a generational diversity. The article shows to what extent generational differences determine the willingness to share knowledge among members of the teaching community. Teachers' motivation to share professional experiences was identified. Empirical research carried out using a diagnostic survey method forms the basis for the discussion. The questionnaire was filled in by 504 teachers working in rural schools in Poland.

***Patrycja Szablowska** – magister pedagogiki; zainteresowania naukowe: odrzucenie rówieśnicze, dysonanse międzypokoleniowe i ich wpływ na wywiązujące się konflikty, komunikacja interpersonalna, współpraca międzypokoleniowa nauczycieli (aktywne zawodowo pokolenie BB, X, Y, Z).

POKOLENIOWOŚĆ JAKO CZYNNIK RÓŻNICUJĄCY DZIELENIE SIĘ WIEDZĄ I DOŚWIADCZENIEM WŚRÓD NAUCZYCIELI SZKÓŁ WIEJSKICH W POLSCE

Słowa kluczowe: generacja, pokolenie, nauczyciele, doświadczenie.

Środowisko nauczycielskie jest zróżnicowane pokoleniowo. W artykule przedstawiono w jakim stopniu różnice pokoleniowe wyznaczają gotowość do dzielenia się wiedzą pomiędzy członkami grona pedagogicznego. Wśród nauczycieli rozpoznano również motywację do wymiany doświadczeń zawodowych. Podstawę do rozważań stanowią badania empiryczne przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego. Kwestionariusz ankiety wypełniło 504 nauczycieli pracujących w szkołach wiejskich w Polsce.

Wprowadzenie

Rola i wynikające z niej zadania nauczyciela ulegają ciągłym zmianom ze względu na transformację warunków życia rodzinnego i społecznego. Znaczącej modyfikacji uległ proces nauczania, gdyż z charakteru jednostronnego stał wielostronny. Nauczyciel nie jest już jedyną osobą przekazującą wiedzę w placówce oświatowej. Obecnie uczniowie uczą się nie tylko od nauczyciela, ale również od siebie nawzajem. Mogą także nauczyć czegoś swojego nauczyciela. Zróżnicowanie wiekowe może być zatem pozytywnym czynnikiem wyposażającym w wiedzę i doświadczenie każdą ze stron procesu edukacyjnego.

Zróżnicowanie pokoleniowe w środowisku nauczycielskim

W organizacjach oświatowych zatrudnieni są nauczyciele należący do czterech grupy pokoleniowych – Baby Boomers, X, Y, Z. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez Najwyższą Izbę Kontroli średni wiek nauczyciela to 47 lat. Najwięcej z nich (38%) jest w wieku 46-55 lat (NIK 2021), czyli należy do generacji X. Na podstawie raportów Głównego Urzędu Statystycznego opublikowanych w roku 2021 widoczna jest dominacja nauczycieli o stopniu nauczyciela dyplomowanego (288080 osób), nad nauczycielami stażystami (20241 osób), (GUS 2021). Stopień nauczyciela dyplomowanego jednoznaczny jest z wieloletnim doświadczeniem w zawodzie. Jednakże nie należy utożsamiać liczby określającej nauczycieli stażystów z ich wiekiem, ponieważ nie każdy nauczyciel, który rozpoczął staż w szkole, właśnie zdobył kwalifikacje niezbędne do wykonywanego zawodu. Jest możliwe, że taka

osoba ukończyła studia wcześniej, a następnie obrała inną drogę zawodową lub z innych przyczyn zdecydowała się wykorzystać zdobyte uprawnienia w późniejszym czasie. Dlatego też aktywnych w szkolnictwie reprezentantów pokolenia Z może być mniej aniżeli można by przyjąć początkowo. Istotne znaczenie mają również wyraźne braki kadrowe, które uzupełnione zostają przez nauczycieli emerytów. Zwiększa to liczbę przedstawicieli pokolenia Baby Boomers w placówkach oświatowych.

Nauczyciele z generacji wyżu demograficznego należą do osób mających stabilną sytuację życiową oraz pozycję zawodową. Przejawiają szacunek do zasad, norm i autorytetów. Cenią lojalność, jak i solidarność. Posiadają duży zasób wiedzy opartej na wieloletnim doświadczeniu. Chętnie i bezinteresownie się nią dzielą. W pracy natomiast preferują dokumentację w formie papierowej i rozmowy twarzą w twarz (Michalik 2019).

Nauczyciele należący do pokolenia X również charakteryzują się dużą wiedzą i doświadczeniem. Cechuje ich stabilność, systematyczność, cierpliwość oraz zaangażowanie w wykonywane obowiązki, szacunek do pracy i odpowiedzialność (Michalik 2019). Nie są elastyczni w rozumieniu zmieniającego się świata. Z tego względu dużym wyzwaniem jest dla nich dostosowanie się do obecności technologii w szkole i jej szerokopasmowego zastosowania, w szczególności wykorzystywania jej funkcji komunikacyjnej, zmieniającej formy kontaktu z pełni realnej na wirtualną (Kordziński 2019).

Nauczyciele z generacji Y to ludzie kreatywni, elastyczni, mobilni. Przyjemność sprawia im podejmowanie nowych wyzwań, szybko się uczą i rozwijają zawodowo. Korzystanie z technologii nie przysparza im trudności wręcz przeciwnie – za jej pośrednictwem dzielą się wiedzą oraz wykorzystują możliwość swobodnego dostępu do informacji (Prensky 2001). Podczas dzielenia się wiedzą i doświadczeniem istotne są dla nich możliwe korzyści (Michalik 2019). Nauczyciele należący do najmłodszego pokolenia na rynku pracy wykorzystują technologię na każdym kroku. Charakteryzują się otwartością w stosunku do postaw czy poglądów. Niekiedy, powierzchownie zdobywają wiedzę, często bez pogłębionej refleksji nad pozyskanymi informacjami. Bywa, że przejawiają postawy roszczeniowe i nieśmiałe (Kordziński 2019). Im starsze pokolenie, tym większe znaczenie przywiązuje do wartości takich jak moralność, autorytet oraz uznanie w środowisku. Tym samym mniej istotne staje się samodoskonalenie, samorealizacja i dobre zdrowie (Kordziński 2019).

W rozpoznanych na przestrzeni lat różnicach pokoleniowych niebywałe znaczenie ma zmieniający się świat na każdej płaszczyźnie – politycznej, gospodarczej, społecznej, technologicznej itd. Wiele wartości kształtowanych jest przez wymogi rynku pracy, kult związany z autoprezentacją, stylem

życia i wartościami promowanymi przez wszechobecne media.

Doświadczenie zawodowe i jego znaczenie w pracy nauczyciela

Prawo definiuje doświadczenie zawodowe jako doświadczenie uzyskane w trakcie zatrudnienia, wykonywania innej pracy zarobkowej lub prowadzenia działalności gospodarczej przez okres co najmniej 6 miesięcy (Dz. U. z 2023 poz. 735). Termin ten powszechnie rozumiany jest jako wiedza lub umiejętności uzyskane poprzez zaangażowanie się w dane czynności – obserwowanie ich, wielokrotne powtarzanie, udoskonalanie swoich działań. Doświadczenie utożsamiane jest ze stażem pracy (Stonawski 2014).

Joseph A. Buijs, który zdefiniował zawód w kontekście profesji nauczyciela, zwrócił uwagę na etykę zawodową oraz nabywane stopniowo aspekty zawodowe, przez które rozumiał relację interakcyjną i doświadczenie (Buijs 2005). W nauczaniu niezbędna jest wiedza, a zawód nauczyciela nierozdzielnie wiąże się z poszerzaniem zasobu swoich wiadomości i umiejętności, ich uaktualnianiem i przenoszeniem do rzeczywistości szkolnej, aby wykorzystać ją w działaniu praktycznym. Pod tym względem wiedza związana jest z doświadczeniem w zawodzie nauczycielskim. Nie wystarczy znajomość teorii i władze oświatowe mają tego świadomość, dlatego też studenci objęci są obowiązkową praktyką w instytucjach państwowych, a przy rozpoczęciu pracy nauczyciel początkujący nawiązuje współpracę z przydzielonym mu opiekunem stażu.

Założenia projektu badawczego

Badania przeprowadzone zostały wśród nauczycieli szkół wiejskich w Polsce. Uczestniczyło w nich 504 nauczycieli (395 kobiet i 109 mężczyzn), którzy uzupełnili kwestionariusz ankiety w formie on-line. Wszystkie formularze zostały zakwalifikowane. Najwięcej nauczycieli biorących udział w badaniu należy do generacji X – 61,9%. Przedstawiciele najmłodszej generacji stanowią najmniejszą grupę respondentów – 8,1%, generacja Baby Boomers – 9,7% i Millenialsi 20,2%. Ogół badanych stanowi 0,10% wszystkich osób pracujących na stanowisku nauczyciela w Polsce i 0,33% jednostek pracujących w szkołach na obszarach wiejskich (GUS 2021).

Podczas analizy otrzymanych wyników zastosowano test niezależności Chi-kwadrat oraz wykorzystano współczynnik kontyngencji C.

Gotowość do dzielenia się wiedzą i doświadczeniem przez nauczycieli

Wysoce prawdopodobne jest, iż nauczyciele nie posiadają wiedzy na temat generacji, z której wywodzą się ich współpracownicy. Z tego względu na po-

trzeby badań wprowadzono klasyfikację nauczycieli wg trzech powszechnie obowiązujących standardów wiekowych:

- Nauczycieli starszych (wczesna generacja X i całe pokolenie BB) – osoby powyżej 60 r.ż.;
- Nauczycieli w wieku średnim (osoby z pokolenia X urodzone po 1963 roku) – osoby w wieku 40-59 lat;
- Nauczycieli młodszych (cała generacja Y oraz Z) osoby mające mniej niż 40 lat.

Wprowadzenie powyższej klasyfikacji ułatwiło udzielenie odpowiedzi osobom badanym ze względu na powszechne i intuicyjne zaklasyfikowanie współpracownika do określonej kategorii wiekowej.

Większość respondentów (69,4%) należących do generacji wyżu demograficznego sądzi, że nauczyciele starsi (czyli głównie oni sami) mają niezbędną wiedzę i doświadczenie. Ankietowani wywodzący się z generacji X w większości (59,6%) deklarują, iż to nauczyciele najstarsi charakteryzują się wiedzą i doświadczeniem, które umożliwia podjęcie działań odpowiednich do sytuacji. Millenialsi również w większości (79,4%) zgadzają się z poprzednikami, że to najstarsi nauczyciele mają największe doświadczenie i wiedzę. Najmłodsza badana grupa pokoleniowa, pomimo iż zadeklarowała, że to właśnie z najstarszymi nauczycielami popada w konflikty (75,6%), doświadcza od nich wrogości (87,8%) i zazdrości (78%), to uważa ich za jednostki doświadczone (75,6%) i jednocześnie darzy największym szacunkiem.

97,2% badanych deklaruje, iż chętnie współpracuje z innymi nauczycielami i w 84,9% przypadków jest to współdziałanie z nauczycielami należącymi do różnych grup wiekowych. Natomiast 36,9% twierdzi, że najlepiej współpracuje im się z rówieśnikami. Na podstawie tychże danych obraz relacji w gronie pedagogicznym jest pozytywny. Jednak pomimo wysokiej liczby deklaracji przychylnych współpracy, tylko 40,5% badanych twierdzi, że nauczyciele w ich gronie pedagogicznym wymieniają się doświadczeniami zawodowymi. Ankietowani w kwestionariuszu przedstawiają grono pedagogiczne, do którego należą, jako nacechowane sympatią i życzliwością (74%) oraz skłonne do udzielania pomocy i rad (62,9%). Dodatkowo 96,8% respondentów uważa, iż każdemu nauczycielowi jest w stanie udzielić pomocy bądź wsparcia.

Nauczyciele deklarujący obecność wymiany doświadczeń zawodowych w ich gronie pedagogicznym twierdzi w 31% przypadków, że ma to miejsce kilka razy w miesiącu, 28,6% raz na kilka dni, 23,2% raz w roku szkolnym.

Badania wykazały, że długość stażu pracy nauczyciela ma związek z tym, jak często dzieli się on doświadczeniami zawodowymi ze swoimi współpracownikami ($\chi^2 = 93,72$, $df = 18$, $p < 0,05$), a siła związku pomiędzy badanymi zmiennymi jest przeciętna ($C = 0,40$).

Motywy dzielenia się wiedzą i doświadczeniem przez nauczycieli

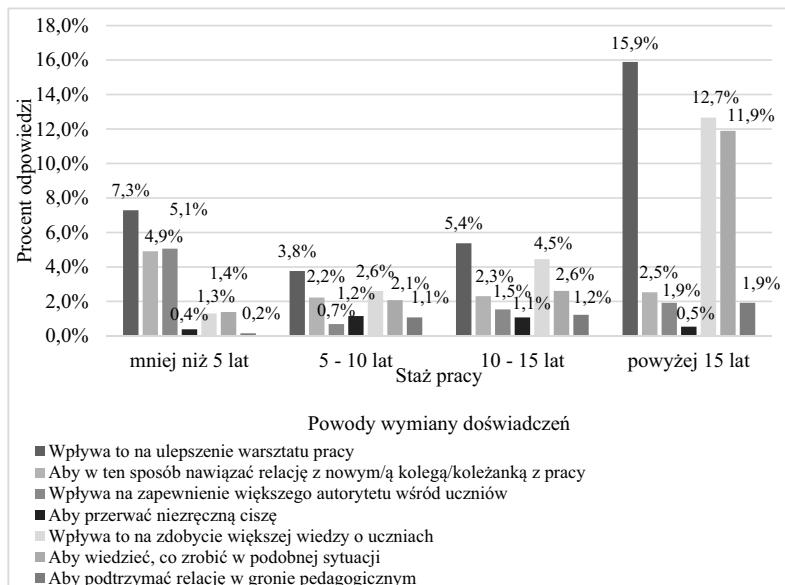
Głównym motywem wymiany doświadczeń zawodowych wśród nauczycieli jest wpływ tego procesu na ulepszenie swojego warsztatu pracy (83,5%). Jako powody dzielenia się doświadczeniem respondenci wskazywali również: zdobycie większej wiedzy o uczniach (54,4%) dowiedzenie się, co zrobić w sytuacji analogicznej (46,4%), nawiązanie relacji z nowym kolegą/koleżanką w pracy (31%), zdobycie większego autorytetu wśród uczniów (23,8%), podtrzymanie relacji w gronie pedagogicznym (11,3%) i w celu przerwania niezręcznej ciszy (8,1%).

Badania jakościowe przeprowadzone na próbie nauczycieli z Belgii i Finlandii w 2018 roku wykazały, że nauczyciele uczą się nawzajem od młodszych i starszych kolegów. Nauczyciele młodszy wzbogacają starszych o innowacyjne metody nauczania oraz umiejętności z zakresu technologii informacyjno-komunikacyjnych. W zamian starsi nauczyciele dzielą się z młodszymi praktycznymi wskazówkami dotyczącymi zarządzania klasą, budowaniem społeczności czy samoregulacji (Tynjälä, Heikkinen 2018).

Wymiana doświadczeń zawodowych przez 45% respondentów uważana jest za jedną z 4 głównych przyczyn poprawnych relacji zawodowych pomiędzy pracownikami pedagogicznymi szkoły wiejskiej. Badani za najistotniejsze w kształtowaniu relacji uznali otwartość i komunikatywność współpracowników (77,4%), odczucie równego traktowania każdego członka zespołu przez dyrekcję (50,2%) oraz równy podział obowiązków (46%). Pomijając czynniki zależne od przełożonych, wymiana doświadczeń zawodowych wskazana została jako druga najistotniejsza kwestia w kształtowaniu się prawidłowych relacji nauczycieli.

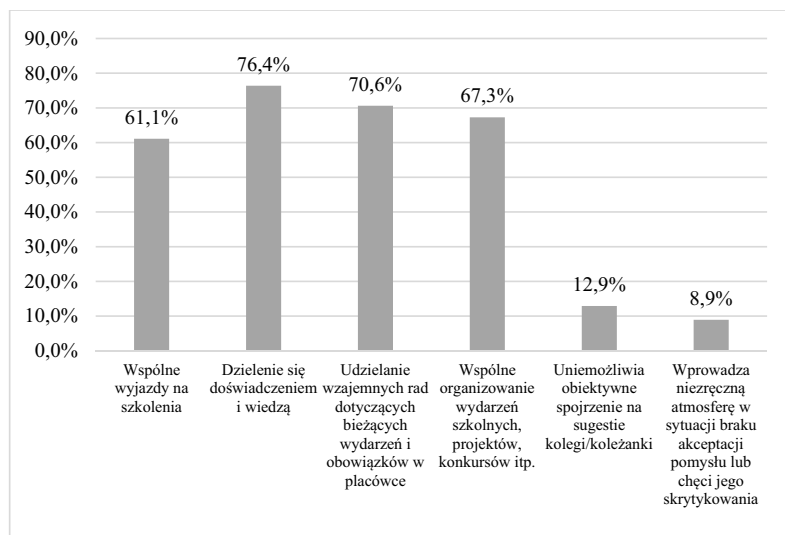
Zależność pomiędzy stażem pracy a powodami, dla których nauczyciele szkół wiejskich dzielą się doświadczeniami, jest istotna statystycznie ($\chi^2 = 275,79$, $df = 18$, $p < 0,05$).

Nauczyciele wskazali, że najczęściej (76,4%) dzielą się wiedzą i doświadczeniem ze współpracownikami, z którymi łączą ich relacje prywatne. 64,3% respondentów zadeklarowało, że w ich zespole dominują relacje zawodowe. 83% z tej grupy przejawia zawodowy model współpracy, ale przyznaje, że utrzymuje również relacje prywatne.

Wykres 1. Staż pracy a powody wymiany doświadczeń zawodowych.

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 2. Rola prywatnej znajomości ze współpracownikami w relacjach zawodowych.

Źródło: opracowanie własne.

Jest to istotna kwestia relacji, ponieważ jak sami ankietowani zauważyli – to właśnie z nauczycielami, z którymi utrzymywana jest relacja prywatna, dzielą się wiedzą i doświadczeniem (76,4%), udzielają wzajemnych rad dotyczących bieżących wydarzeń i obowiązków w placówce (70,6%). Organizują razem wydarzenia szkolne, projekty, konkursy itp. (67,3%), wspólnie wyjeżdżają na szkolenia (61,1%). Bez wątplenia każde z wydarzeń organizowanych w placówce, czy wybór szkoleń, wymagają wymiany opinii, poglądów i doświadczeń odnośnie do uroczystości lub szkoleń poprzednich.

Największa różnica zauważalna jest pomiędzy grupą nauczycieli najmłodszych i najstarszych. Nauczyciele starsi stażem pracy wymieniają się doświadczeniami i wiedzą, aby ulepszyć swój warsztat pracy, zdobyć wiedzę o uczniach i o odpowiednich działaniach, które należy podjąć w danej sytuacji. Najmłodszy nauczyciele również doceniają rozbudowę swojego warsztatu pracy poprzez wymianę doświadczeń, ale w dużej mierze zależy im na wykorzystaniu tejże wiedzy do budowania autorytetu wśród uczniów i nawiązaniu relacji z innym nauczycielem. Odpowiedzi grup nauczycieli pracujących 5-10 lat i 10-15 lat w zawodzie są bardzo zbliżone do siebie.

Przeprowadzone badania pokazują, że w procesie wymiany wiedzy i doświadczeń istotny jest rodzaj relacji dominującej w grupie nauczycieli szkół wiejskich. Jak pisała Beata Jakimiuk „sukces pedagogiczny zależy nie tylko od kompetencji, wykształcenia czy pracowitości. Bardzo ważna jest bowiem umiejętność nawiązywania relacji z osobami, które spotyka się w pracy” (Jakimiuk 2019, s. 119). Relacja prywatna wytworzyć się może z relacji zawodowej podczas wspólnych inicjatyw, dyżurów, itp. Relacja prywatna może również przenieść się na grunt zawodowy, gdy osoby te znały się przed podjęciem pracy w placówce lub gdy tylko jedna z nich była zatrudniona w szkole. Analogicznie dzieje się w sytuacji, gdy nauczyciele są spokrewnieni, zamieszkują w jednej miejscowości albo znają się od dziecka. Do przeniesienia relacji zawodowej na grunt prywatny i odwrotnie sprzyjają rozmowy o sprawach osobistych, które deklaruje 84,9% badanych.

W badaniach podjęto próbę rozpoznania stosunku nauczycieli do przekazywania wiedzy i doświadczenia współpracownikom, a nie uczniom, jak to ma miejsce na co dzień. Uzyskane wyniki mogą być przyczynkiem do poznania relacji panujących w środowisku nauczycielskim. Na podstawie zgromadzonych danych przyjąć można, iż przeciętny nauczyciel szkoły wiejskiej jest kobietą z pokolenia X, która ponad 15 lat wykonuje profesję nauczyciela – obecnie w roli nauczyciela przedmiotowego. Kobieta ta jest sumienna, pracowita, doświadczona. Jej relacje ze współpracownikami układają się prawidłowo, nauczycielka docenia pracowitość innych członków grona pedagogicznego. Dzieli się z nimi doświadczeniami zawodowymi, by móc

udoskonalać warsztat pracy i posiadać większą wiedzę. Kobieta utrzymuje relacje prywatne z kilkoma osobami. Podłożem tego rodzaju relacji były relacje zawodowe. Ze współpracownikami, z którymi łączy ją prywatne stosunki, wyjeżdża na szkolenia, dzieli się doświadczeniami, doradza. Chętnie współpracuje ona z innymi nauczycielami w szkole niezależnie od generacji, do której należy. Grono pedagogiczne nauczycieli szkół wiejskich dzieli się doświadczeniem, jest pomocne, życzliwe, zintegrowane, współpracujące, darzące się szacunkiem i sympatią.

Zakończenie

W niniejszym artykule starano się przedstawić, w jakim stopniu przynależność generacyjna nauczycieli szkół wiejskich różnicuje gotowość do dzielenia się doświadczeniem oraz wiedzą przez grono pedagogiczne. Wykazano, że nauczyciele chętnie współpracują, nawiązują relacje prywatne, które sprzyjają wymianie doświadczeń zawodowych. Najczęściej ma to miejsce raz na miesiąc/raz na kilka miesięcy.

Istotne są również motywy dzielenia się wiedzą i doświadczeniem przez nauczycieli. Ustalono, że jest to przede wszystkim chęć ulepszenia warsztatu pracy, zdobycie większej wiedzy o uczniach i poznanie adekwatnych zachowań w analogicznych sytuacjach (w imię zasady: ucz się na czyichś błędach). Jako powód dzielenia się wiedzą i doświadczeniem nauczyciele wskazywali chęć nawiązania relacji z nowym nauczycielem, wypracowanie autorytetu i podtrzymanie relacji.

Literatura | References

- BUIJS J. A. (2005), Teaching: Profession or Vocation?, „Journal of Catholic Education”, 8(3), s. 326-345.
- GUS (2021), Główny Urząd Statystyczny, Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2020/2021, <https://stat.gov.pl/obszarytematyczne/edukacja/edukacja/oswiata-i-wychowanie-w-roku-szkolnym-20202021,1,16.html> [data dostępu: 27.09.2023].
- JAKIMIUK B. (2019), Sukcesy zawodowe i profesjonalizm w doświadczeniach nauczycieli, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia-Psychologia”, tom 32, s. 117-131.
- KORDZIŃSKI J. (2019), Różnorodność pokoleń w szkole, „Monitor Dyrektora Szkoły”, nr 93, s. 15-26.

- MICHALIK I. (2019), Różnorodność pokoleniowa pracowników wiedzy a instrumenty wspomagające dzielenie się wiedzą w szkole, [w:] Zarządzanie restrukturyzacją. Rozwój i efektywność w obliczu zmian, red. R. Borowiecki, B. Stopczyński, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, t. XX, z. 1, cz. II, Łódź-Warszawa, s. 125-141.
- NIK (2021), Najwyższa Izba Kontroli, Organizacja pracy nauczycieli w szkołach publicznych, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-organizacji-pracy-nauczycieli-w-szkolach-publicznych-czesc-i.html> [data dostępu: 27.09.2023].
- PRENSKY M. (2001), Digital Natives, Digital Immigrants Part 1, „On the Horizon”, 9(5), s. 1-6.
- STONAWSKI M. (2014), Kapitał ludzki w warunkach starzenia się ludności a wzrost gospodarczy, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, s. 51-52.
- TYNJÄLÄ P., HEIKKINEN H. L. T. (2018), Inter-generational learning of teachers: what and how do teachers learn from older and younger colleagues?, „European Journal of Teacher Education”, 41(4), s. 479-495.